

Tisztelet a tiszteletbeli konzuloknak

SZERKESZTŐ:

DR. PINTÉR ISTVÁN

B U D A P E S T

2 0 2 0

TISZTELET A TISZTELETBELI KONZULOKNAK TÖRTÉNELMI OLVASÓKÖNYV

MÁSODIK, BŐVÍTETT KIADÁS

SZERKESZTŐ:

dr. PINTÉR ISTVÁN

KÜLGAZDASÁGI ÉS KÜLÜGYMINISZTERIUM

2020. DECEMBER

BUDAPEST

TISZTELET A TISZTELETBELI KONZULOKNAK – TÖRTÉNELMI OLVASÓKÖNYV

Szerkesztő:
dr. Pintér István

Lektorok:
Dr. Germuska Pál DSc
országos levéltári főigazgató-helyettes

Dr. Horn Ildikó DSc
egyetemi tanár, intézetigazgató

Szerzők:
Dr. Arany Krisztina PhD
Dr. Balogh János Mátyás PhD
Bubik Gyöngyi
Dr. Csorba László DSc
Dr. Fiziker Róbert PhD
Dr. Körmendi Tamás Jenő PhD
Dr. Krász Lilla PhD
Dr. Kulcsár Krisztina PhD
Dr. Németh György Amadé DSc
dr. jur. Pintér István LL.M.
Dr. Sáringer János PhD
Dr. Schmidt Anikó PhD
Dr. Szenté-Varga Mónika PhD
Dr. Virovecz Nándor Balázs PhD
Dr. Völgyesi Zoltán PhD

Térképek: Dr. Nagy Béla, Szarka Gábor

A szöveget gondozta: Gálosné Kiss Katalin, Kiss Erika Gabriella, Székely Júlia

Fotó: Drobilich Tímea, Lantos Zsuzsanna

© Külgazdasági és Külügyminisztérium © Magyar Nemzeti Múzeum © MTVA

Közreműködők:

TARTALOMJEGYZÉK

Köszöntő.....	5
---------------	---

I. fejezet

Dr. Németh György: Tiszteletbeli konzuli tevékenység az ókorban.....	7
A görög proxenia	9
A római hospitium	12

II. fejezet

Dr. Arany Krisztina – Dr. Körmendi Tamás Jenő: A tiszteletbeli konzulok középkori előképei ...	17
Konzulátusok a középkorban.....	19
Nemzeti konzulok a 12–13. században	23
Kibocsátó és befogadó államok	26
Az üzletemberek mint civil diplomaták.....	29
Az 1426. évi firenzei követjárás Budán.....	33

III. fejezet

Dr. Schmidt Anikó – Dr. Virovecz Nándor Balázs: Nagyvállalkozók, udvari emberek, fejedelmi ágensek a kora újkorban.....	35
A három részre szakadt Magyar Királyság ügyeiben eljáró diplomaták.....	37
A külföldi magyar kapcsolatok segítői a 16–17. században.....	39
Az Erdélyi Fejedelemség	42

IV. fejezet

Dr. Csorba László – Dr. Krász Lilla – Dr. Kulcsár Krisztina: A Habsburg Birodalom tiszteletbeli konzuljai	45
A Habsburg Birodalom kettős konzuli rendszere	47
A tudományok külhoni segítői a 18. században	50

V. fejezet

Dr. Csorba László – Dr. Kulcsár Krisztina: Az Osztrák–Magyar Monarchia tiszteletbeli konzuli rendszere	51
Az Osztrák–Magyar Monarchia tiszteletbeli konzuljai a nagyvilágban.....	53
Magyarországi és erdélyi protestáns érdekvédelem a katolikus Bécsben	60
Egy francia márki titkos szolgálatai	61
Külügyi képviselő és konzulátusok 1850 után	63
A Keleti (Konzuli) Akadémia.....	65
A konzulok bíraskodási joga és a Konzuli Főtörvényszék.....	66

VI. fejezet

Dr. Csorba László – Dr. Sáringer János – Dr. Szenté-Varga Mónika: Magyar királyi tiszteletbeli konzulok a 20. század első felében	69
Az önálló magyar külügyi igazgatás és a tiszteletbeli konzulok kinevezése.....	71

Sikeres átmenet Mexikóban	77
Magyarország tiszteletbeli konzuljai a két világháború között.....	80
Az egyiptomi példa.....	85

VII. fejezet

Bubik Gyöngyi – dr. Pintér István – Dr. Völgyesi Zoltán: A Szovjetunió árnyékában.....	87
A jaltai megállapodás következményei	89
A Szovjetunió árnyékában	91
Tiszteletbeli konzulok az 1945–1950 közötti időszakban.....	93
A szovjet birodalom megszilárdulása	96
A kereskedelmi kirendeltségi hálózat tevékenysége	97

VIII. fejezet

Bubik Gyöngyi – dr. Pintér István: A tiszteletbeli konzuli rendszer újjáépítése.....	103
A szovjet birodalom összeomlása.....	105
A tiszteletbeli konzuli tevékenység szabályozása	112
A Magyarországra akkreditált tiszteletbeli konzuli testület 2020 végén.....	114
Magyarország tiszteletbeli konzuli tisztviselői.....	117
A tiszteletbeli konzuli tisztviselők elismerése	122

IX. fejezet

Dr. Balogh János Mátyás – Bubik Gyöngyi – Dr. Fiziker Róbert –	
Dr. Kulcsár Krisztina – dr. Pintér István – Dr. Szenté-Varga Mónika: Példaképeink.....	123
Nagy elődök.....	125
Életutak.....	131

Köszönetnyilvánítás	146
----------------------------------	------------

FÜGGELÉK	147
-----------------------	------------

- Ábrajegyzék
- A tiszteletbeli konzuli világtalálkozók képei 1996-2013 (időrendben)

IV. FEJEZET

A Habsburg Birodalom tiszteletbeli konzuljai

DR. CSORBA LÁSZLÓ – DR. KRÁSZ LILLA – DR. KULCSÁR KRISZTINA

A Habsburg Birodalom kettős konzuli rendszere

A tudományok külhoni segítői a 18. században

**Magyarországi és erdélyi protestáns érdekvédelem
a katolikus Bécsben**

Egy francia márki titkos szolgálatai

GEORG CHRISTOPH LICHTENBERG, A MAGYAROK BARÁTJA
A GÖTTINGENI EGYETEM FIZIKA-PROFESSZORA
AZ 1770-ES ÉVEKTŐL KEZDVE KÖZEL HÁROM ÉVTIZEDEN KERESZTÜL
KÉSZSÉGESEN ÉS ÖTLETESEN SEGÍTETTE A MAGYAR DIÁKOKAT.

A HABSBURG BIRODALOM KETTŐS KONZULI RENDSZERE

A középkorból a modern korba átlépő európai államok külügyi szervezete mindenütt három nagy területre oszlott: a hazai irányítást ellátó külügyminisztériumra, a diplomaták vezette külföldi követségekre, továbbá a konzulátusokra és azok szakszemélyzetére. A diplomaták mindig az uralkodókat képviselték, feladatuk elsősorban politikai, de legalább ugyanilyen mértékben protokolláris volt.

A főkonzulok és a konzulok valódi szakmai feladatokat láttak el: saját állampolgáraik érdekeinek védelmét a külföldi országokban, továbbá a kereskedelmi kapcsolatok elősegítését. Mivel a világtörténelem utóbbi fél évezredében az országok közötti gazdasági kapcsolatok fokozatosan és folyamatosan bővültek és erősödtek, így a hivatalos konzulátusok körét már igen hamar az ún. tiszteletbeli konzulátusok kiegészítő hálózata vette körül, olyan helyszíneken, ahol a gazdasági lehetőségek javasolták ezt, ám a küldő állam – különféle okokból – nem tudott vagy nem akart hivatalos külképviseletet fölláttatni. Feladatuk ugyanúgy az érdekvédelem és a sokoldalú külgazdasági tevékenység volt, alig valamivel kevesebb joghatósággal, mint hivatalos társaiké, ám ők a munkájukért nem kaptak fizetést, csupán magánvagyonukon felül a konzuli szolgáltatásokért szedhető díjakkal gazdálkodhattak. A tiszteletbeli konzulátusok világának változásai mindezt szorosan kötődnek a küldő állam konzulátusainak sorsához és természetesen az államközi gazdasági kapcsolatok alakulásának mindenkori történetéhez.

A Habsburgok államában a kettős (hivatásos és tiszteletbeli) konzuli rendszer az Oszmán Birodalommal 1718-ban megkötött pozsareváci béke után és következtében kezdett kiépülni. III. (VI.) Károly magyar király, német-római császár és III. Ahmed szultán megbízottai nem csupán az évtizedes háborúnak vetettek véget (melynek következtében Magyarország minden területe felszabadult a másfél évszázados török megszállás alól), hanem kölcsönösen előnyös kereskedelmi megállapodásokat is kötöttek. Lehetővé vált, hogy a Habsburg-állam konzulokat nevezzen ki az Oszmán Birodalom mindazon településeire – jellemzően elsősorban a kikötőkbe –, ahol más keresztény hatalmaknak is már ott tevékenykedtek a képviselői.

A bécsi udvar örökös pénzhiánnyal küszködött, a hálózat kezdettől fogva elsősorban a **tiszteletbeli konzulok** munkájára alapozódott. A „levantei” konzulok tevékenysége hamarosan olyan értékesnek és hasznosnak bizonyult, hogy a bécsi politikai vezetés szerte a nagyvilágban alkalmazni kezdte az érdekvédelemnek és a kereskedelmi kapcsolatok fejlesztésének ezt a különösen hatékony módját. Mivel a felvilágosult abszolutizmus igazgatási rendszerében már érvényesült az a fölismerés, hogy a gazdasági kapcsolatok szervezésének felügyeletét csak ahhoz értő szakapparátusra szabad bízni, a konzulátusokat és a tiszteletbeli konzulokat közvetlenül a kereskedelmi minisztériumok, illetve a gazdaságpolitika vezető intézményei (pl. az Udvari Kamara vagy az 1816-ban megszervezett Udvari Kereskedelmi Bizottság) irányították. A fontosabb konzulátusi jelentések ugyanakkor természetesen a birodalmi külügyek legfőbb irányítója, a kancellár asztalára is odakerültek.

A lendületes külügyi hálózatépítést azonban megtörték a Habsburgoknak a napóleoni háborúkban elszenvedett sorozatos vereségei. Egyidőben minden tengerpartjától megfosztották, így fölerősödött a Duna-medence és a Balkán-félsziget irányában a politikai-gazdasági érdeklődés. Metternich herceg kancellár a balkáni országokban is tervbe vette a tiszteletbeli konzulok számának növelését, ami azután sem állt le, hogy a világhódító francia császár dicsőségének napja leáldozott, és a Habsburg-állam visszanyerte a kontinens közepén korábban elfoglalt nagyhatalmi helyzetét. A korabeli kimutatásokból rekonstruálható, hogy

a birodalomnak 1819-ben mintegy 135 helyen működtek konzulátusai, és bár az összefoglaló statisztikában a hivatásos és a tiszteletbeli státuszt nem különböztették meg, valószínűsíthető, hogy az arány jó **4/5-re tehető a tiszteletbeliek javára**. A konzulok felügyeletét 1848-tól az akkor megalakuló Kereskedelmi, Ipari és Közmunkaügyi Minisztérium vette át, elsősorban a trieszti tengerhajózási és tengeregészségügyi hatóságok közvetítésével gyakorolva irányítási jogkörét.

A 19. század tízes éveinek végén a Habsburg-államnak az Oszmán Birodalomban működő tiszteletbeli konzuljai közül többekkel találkozott Széchenyi István gróf, ekkor még ifjú lovaskapitány, amikor nevezetes keleti utazásán bejárta az Égei-tenger partvidékét, és fölkereste híres szigeteit. Naplójában éles szemmel, kritikus humorral, de nemegyszer elismeréssel idézte fel a birodalom megbízottainak működésével kapcsolatos tapasztalatait. Hamar átlátta, milyen lényeges gyakorlati összekötő szerepe lehet a helyi és a távolsági kereskedelem bonyolításában egyaránt otthonos konzulnak a kikötővárosok mikrovilágában.

Most végre megtudtam, mire jó egy konzul. Egyáltalán nem arra, hogy a hajóskapitánynak álljon szolgálatára, hanem arra, hogy őrizze a kereskedők áruját. Gyakran megtörténik, hogy egy kapitány eladja a hajóján lévő árut, aztán készakarva hajótörést szenved. A konzulnak jelentenie kell az ilyesmit.

(Milosz, 1818. szeptember 8.)

A híoszi (régiesen Khiosz) alkonzul vendégeként, az újabb visszaélések történeteit hallgatva már a bécsi politikai teendőkről is megvolt a véleménye.

... arról meséltettem magamnak, hogy aljasságaikkal a hajóskapitányok mi módon tudnak pénzt szerezni. Vízzel töltenek meg hordókat, amelyeket olaj gyanánt biztosítottak etc. etc. Újabb bizonyosság rá, mennyire szükséges ilyen viszonyok között a kereskedelem fejlődése érdekében, hogy tisztességes, derék konzuljaink legyenek. Ilyeneket azonban még a jó Ferenc császár sem kaphat, ha nem fizeti meg őket, márpedig ez az úr erre nem hajlandó, miközben minden más hatalom egymáson túltéve fizeti meg őket. Mi azonban, akik mindenben elmaradunk, ami nem hoz biztos kamatot, még a legbiztosabb nyereségnél is elalszunk? Ki fogja egyszer felébreszteni az államot? Angyala, mely majd megmenti? vagy netán a halála – ha egy állam is meghalhat?

(Híosz, 1818. november 28.)

Örömmel tapasztalta viszont, hogy a tiszteletbeli konzulok némelyike igazi vendégszeretettel fogadta annak az országnak az utasait, amelyet képviseltek. A Dardanellák tengerszoros anatóliai oldalán, egy akkoriban még szerény városkában, Çanakallében hamar meghódította őt vendéglátójának szívélyessége.

Metternich herceg levele, amelyet mindjárt gondosan felmutattam, nem tett valami nagy hatást, és a konzul tüstént visszaadta azzal a megjegyzéssel, hogy nincs szükségem ajánlólevélre ahhoz, hogy ő jól fogadjon, és lehetősége szerint megvendégeljen. A derüs kedéllyel párosult természetes nyájjasság vendéglátóinkat csakhamar barátainkká tette, és még aznap este olyan fesztelenül közlekedtünk egymással, ahogy a mi országainkban többnyire csak évek múltán szokás. [...] A konzul háza előtt egy eleven pelikán sétál fel-alá. [...] Az éjszaka folyamán nyomorultul meggyötörtek a bolhák, de a mintegy 8 órán át tartó fájdalmas operáció közben is nevetnem kellett a konzul történetén, aki a vacsoránál elmesélte, milyen rettenetes volt az előző éjszakája, mert a letett Nagyvezírnél [egy szomszédos uraság] oly szörnyen összecsípkedték a poloskák. A bolháktól eszerint egyáltalán nem fél, gondoltam magamban, különben saját házában egyetlen éjszakára sem tudná lehúynyi a szemét.

(Çanakalle, 1818. szeptember 11.)

Johann Nepomuk Ender, a neves osztrák festőművész, akit Széchenyi azért vitt magával keleti útjára, hogy rajzaival úgy örökítse meg a nevezetesebb élményeket, mintha egy tükör-reflexes fényképezőgépet csattogatna úton-útfélen, a vízreszállás pillanatát is megfestette, miután a barátságos tiszteletbeli konzultól elköszönve útnak indult a társaság.

18-án reggel 9 órakor indultunk el Chanak Kalesiből, a konzul udvariasságból tiszteletemre felvonta a zászlóját, és üdvölvést adott le nekünk, és aztán derős időben eleveztünk.

(Çanakkale, 1818. szeptember 18.)

A konzulátusi munka jelentőségének növekedése végül elérkezett arra a pontra, amikor a külföldi állomáshelyeken már hátráltatta a hatékony együttműködést a diplomaták és a konzulok eltérő miniszteriális felügyelete. A legfelső külügyi szervezeten belül kellett működtetni azt a szaktudást, amely a gazdasági és kereskedelmi kérdések birodalmi szintű külpolitikai bonyolításához szükséges. 1859. szeptember 12-én az 1848-ban alakult Kereskedelmi, Ipari és Közmunkaügyi Minisztériumot megszüntették, és az összes konzuli hivatalt a Külügyminisztérium alá rendelték.

A szervezet ekkorra már valóban imponáló méreteket öltött. Olyan fontos városokban működtek tiszteletbeli főkonzulátusok, mint Algír, Amszterdam, Ancona, Barcelona, Cadiz, Korfu, Frankfurt, Genova, Hamburg, Koppenhága, Lipcse, Lisszabon, Livorno, London, Marseille, Nápoly, New York, Odesza, Palermo, Párizs, Rio de Janeiro, Szentpétervár, Stockholm, Tanger és Valparaiso. A Habsburg Birodalom tiszteletbeli főkonzuljának lenni rangnak számított a nagyvilágban, így büszkén viselték e címet olyan dúsgazdag üzletemberek is, mint a Rotschild bárói család tagjai: Karl Frankfurtban, Anthony Londonban, Jacob pedig Párizsban.

Az immár teljes külügyi felügyelet alatt 192 tiszteletbeli konzulátus, alkonzulátus és konzuli ügynökség hálózta be azt a világot, ahol a Habsburg-állam polgárainak és üzleteinek az érdekeit védeni kellett. Ebből 144 működött Európában (49 az olasz félszigeten, 33 Spanyolországban, 21 Franciaországban, 16 Nagy-Britanniában, 10 Szicíliában, 9 Oroszországban, 3 a Német Szövetségben belül, 3 porosz helyszínen ezen kívül), továbbá 17 Latin-Amerikában, 14 Észak-Amerikában, 12 Észak-Afrikában, 4 a Közép- vagy Távol-Keleten, egy pedig Fokvárosban. Ez a szerkezet világosan tükrözte, hogy a Habsburg-alattvalók élénken kereskedtek szerte Európában, kifejezetten érdekeltek voltak a Török Birodalom ügyeiben Isztambultól Egyiptomig, jelen voltak az amerikai kontinensen is.

A TUDOMÁNYOK KÜLHONI SEGÍTŐI A 18. SZÁZADBAN

A 18. században a Habsburg Birodalom részét képező Magyar Királyság és – az I. Lipót császár által 1690-ben kibocsátott Diploma Leopoldinum értelmében – a Birodalomba integrált Erdély mozgástere mind a belpolitika formálása, mind a külügyek területén meglehetősen korlátozott volt. Bár önálló diplomáciai képvisellel, intézményrendszerrel sehol sem rendelkeztek, a Rákóczi-szabadságharcot követő békésebb évtizedekben a magyar arisztokrácia és nemesség, a vezető értelmiség számszerűleg is egyre bővülő rétegének tagjai mindenekelőtt a vallási, kulturális, valamint a gazdasági és kereskedelmi érdekvédelem területein próbálták kiépíteni vagy mozgósítani a már meglévő külföldi kapcsolataikat. Ezek az informális csatornák a későbbi tiszteletbeli konzulok hálózatával rokoníthatók. A külföldön, de esetenként akár Bécsben működő magyar, illetve a magyar ügyeket segítő külhoni szereplők különösen látványos eredményeket hoztak a protestánsok felsőfokú képzése és a hazai tudományok előmozdítása tekintetében.

Mivel még a legmagasabb szintű magyarországi és erdélyi protestáns iskolák is csak főiskolai képzéseket kínáltak, az egyetemi végzettség és a doktori cím megszerzésére II. József tolerancia-rendeletének kiadásáig kizárólag külhoni egyetemek nyújtottak lehetőséget. Bár a külföldi egyetemjárásnak (*peregrinatio academica*) a 18. századra már évszázados előzményei voltak, kialakult bázisokkal, anyagi alapokkal, illetve főúri mecénási körökkel rendelkeztek, a magyarországi és erdélyi protestáns diákok külhoni tanulmányútjait a Habsburg-kormányzatok időről időre igyekeztek a legkülönbözőbb módon megnehezíteni vagy egyenesen megakadályozni.

Az ellenreformáció jegyében Bécs 1721-ben elrendelte, hogy a protestáns egyházak csak azokat a diákokat engedjék peregrinálni, akik írásban kötelezettséget vállalnak arra, hogy tanulmányaik végeztével kizárólag egyházi pályán fognak működni. Ugyanígy a nyomásgyakorlás eszköztárához tartozott a kiutazási engedélyek visszatartása vagy legalábbis a hosszadalmas és bonyolult bürokratikus engedélyezési eljárás bevezetése. A külföldi egyetemi tanulmányokat folytatók folyamatosan növekvő száma, a preferált egyetemek bővülő köre azonban azt mutatja, hogy a Habsburgok hatalomtechnikai akadályoztatásait az érintettek sikeresen kijátszották.

A protestáns peregrináció hagyományos orientációi még az előző évszázad örökségeként a református diákokat mindenekelőtt holland (Leiden, Franeker, Utrecht), svájci (Bern, Genf, Zürich) és angliai (Oxford, Cambridge) oktatási centrumokhoz, míg az evangélikusokat a német (Wittenberg, Herborn, Odera-Frankfurt, Erlangen, Heidelberg, Tübingen) egyetemekhez kötötték. A 18. század folyamán ezek az orientációk tovább éltek ugyan, de mindkét vallási felekezet tekintetében előtérbe kerültek a korszerű oktatási és tudományos programot kínáló, modern infrastrukturális háttérrel (obszervatórium, botanikus kert, laboratóriumok, egyetemi protoklinikák) rendelkező újabb alapítású német egyetemek, amelyek közül Halle, majd a század közepétől Göttingen váltak meghatározó célpontokká.

A 18. század első felében a német egyetemekre igyekvő nagyenyedi református kollégium diákjai számára az ösztöndíjak megszerzésében, az érdeklődésüknek megfelelő egyetem kiválasztásában és az egyetemi évek alatt felmerült ügyes-bajos dolgaik intézésében komoly szerepet vállalt Comenius unokája, **Daniel Ernst Jablonski**, aki 1693 óta Berlinben udvari papként, majd 1733-tól a Királyi Tudományos Társaság elnökeként működött.